

Uzdolnione dziecko

Maris D. Rosenberg, MD, Dimitra Robokos, PhD, Rose F. Kennedy UCEDD

Children's Evaluation and Rehabilitation Center, Albert Einstein College of Medicine Bronx, NY

Doktorzy Rosenberg, Robokos i Adam deklarują brak jakichkolwiek powiązań finansowych mogących wpłynąć na niniejszy artykuł. Komentarz nie omawia produktu/urządzenia dostępnego na rynku, niedopuszczonego do stosowania ani będącego przedmiotem badań.

Gifted and Talented Children: Issues for Pediatricians. Robinson NM, Olszewski-Kubilius PM. *Pediatr Rev.* 1996;17:427-434.

The Gifted Child. Jaffe AC. *Pediatr Rev.* 2000; 21:240-242

Early Childhood. Robinson NM. W: Plucker JA, Callahan CM, eds. *Critical Issues and Practices in Gifted Education: What the Research Says.* Waco, Tex: Prufrock Press; 2007:179-194

Homeschooling. Kunzman RW. Plucker JA, Callahan CM, eds. *Critical Issues and Practices in Gifted Education: What the Research Says.* Waco, Tex: Prufrock Press; 2007:253-260

Parenting. Schader RM, W: Plucker JA, Callahan CM, eds. *Critical Issues and Practices in Gifted Education: What the Research Says.* Waco, Tex: Prufrock Press; 2007:479-492

Rodzice podejrzewając, że ich małe dziecko może być utalentowane, często poszukują porady u pediatry. Analiza maili od rodziców w latach 2001-2004 do National Association for Gifted Children wykazała, że w przybliżeniu 50% wszystkich zapytań dotyczyło dzieci do 5 roku życia. Większość pytań dotyczyła zagadnienia, jak rozpoznać uzdolnienia u dziecka i jak dalej rozwijać jego wyjątkowe zdolności. Inne często zadawane pytania zmierzały do uzyskania informacji dotyczących pomocy naukowych, takich jak np. programy szkolne, które są najlepsze dla utalentowanego dziecka. Kolejne dotyczyły kwestii osiągnięć, potrzeb społecznych i psychicznych oraz źródeł pozwalających na rozwój określonych obszarów talentu.

Badania naukowe nad uzdolnieniami są ograniczone z wielu powodów, a podstawowym ograniczeniem jest brak ogólnie akceptowanej definicji

wybitnych uzdolnień. Na przykład różne okręgi szkolne mają różne kryteria opierające się na danych demograficznych i dostępnych źródłach. Ogólne zdolności, mierzone wysokim ilorazem inteligencji (IQ) (górne 3%) są tylko jednym z podtypów, ale sam wysoki IQ nie jest wyznacznikiem sukcesu naukowego z uwagi na współistniejące różnice emocjonalne, behawioralne oraz kulturowe, a także w zakresie zdolności do nauki. Zdolnościom naukowym przypisuje się duże znaczenie, jednak różna jest ich reprezentacja w poszczególnych grupach społecznych. Ogólne zdolności należy odróżniać od określonych talentów czy dziedzin, w których jest się doskonałym. Najczęściej obserwuje się asynchroniczny rozwój w różnych obszarach i dziecko, u którego występują izolowane zdolności, może nie spełniać niektórych kryteriów szkolnych.

Na talent u małych dzieci składają się zaawansowane umiejętności i zdolności w dowolnej dziedzinie. Badania nad uzdolnieniami ujawniającymi się we wczesnym dzieciństwie na ogół nie wykazują spójności, udało się jednak określić kilka ogólnych cech charakterystycznych. Do cech poznawczych u tych dzieci należą (ale nie ograniczają się wyłącznie do nich): zdolność skupiania uwagi w dzieciństwie, wczesny rozwój mowy, szeroki zasób słów, myślenie abstrakcyjne, oryginalne pomysły, wyjątkowa zdolność rozwiązywania problemów i doskonała zdolność zapamiętywania. Uzdolnione małe dzieci zwykle zadają prowokacyjne i wnikliwe pytania, obserwuje się u nich wyjątkową ciekawość i zwiększoną zdolność do przemyśleń.

Do niektórych charakterystycznych cech socjalnych i emocjonalnych małych utalentowanych dzieci należy wczesny rozwój empatii, przestrzeganie zasad prawdomówności i uczciwości w czasie gry, dojrzałe poczucie

humoru, przywództwo w grach wymagających współzawodnictwa i perfekcjonizm. U małych dzieci, podobnie jak u starszych uzdolnionych, obserwuje się nierównomierny rozwój. Na przykład zdolności poznawcze i naukowe często znajdują się na wyższym poziomie niż społeczno-emocjonalne i ruchowe, przy czym różnice te są bardziej widoczne u młodszych dzieci. Ważne, aby zaznaczyć, że wczesna identyfikacja (w pierwszych 2 latach życia) wyjątkowych uzdolnień u małego dziecka oparta na ocenie jego rozwoju nie jest stałym wyznacznikiem inteligencji w przyszłości. W zasadzie ocena IQ przed 5 rokiem życia powinna być interpretowana bardzo ostrożnie.

Podjęcie decyzji dotyczących edukacji powinno skupiać się na optymalnym doborze. Należy uwzględnić poziom i rodzaj uzdolnień dziecka, dojrzałość emocjonalną i umiejętności współżycia w grupie. Wczesne posłanie do szkoły może stanowić odpowiednie wyzwanie i stymulować dalszy rozwój u przedwcześnie rozwiniętych uczniów i jest najmniej destrukcyjnym podejściem do wybitnie uzdolnionych dzieci. Decyzja tego rodzaju stanowi często duże wyzwanie dla rodziców. Rozsądnym rozwiązaniem jest posłanie dziecka do szkoły na okres próbny. Kiedy dziecko zaczyna uczęszczać do szkoły wcześniej, jego rozwój w większości dziedzin powinien być równomierny w odniesieniu do średniej w klasie, do której uczęszcza. W większości badań wykazano, że chłopcy posłani do szkoły wcześniej są bardziej narażeni na ryzykowne zachowania niż dziewczęta.

Rodzice planując edukację młodych uzdolnionych i utalentowanych dzieci, mogą rozważać naukę w domu. Szacuje się, że w Stanach Zjednoczonych ponad 2 miliony dzieci jest uczonych w domu. Mimo że w czasie ostatniej dekady zwiększa się liczba dzieci uczących się w domu, dysponujemy tylko

niewielką liczbą danych empirycznych dotyczących uzdolnionych dzieci kształconych w warunkach domowych. Zwolennicy twierdzą, że nauka w domu pozwala na taki rodzaj pedagogiki, jaki jest idealny dla dzieci obdarzonych wyjątkowymi zdolnościami: dzieci mogą mieć indywidualnego mentora, skupiać się na określonych zagadnieniach lub projektach i mają przygotowane specjalnie dla nich przyspieszone programy nauki, które zaspokajają ich potrzeby naukowe i nakierowane są na ich niesynchronizowane obszary zdolności. Większość doniesień nie ma jednak potwierdzenia źródłowego, niemożliwa jest też ocena wyników nauki w warunkach domowych.

Jedną z obaw dotyczących nauki w domu jest to, czy rodzice są w stanie przekazać właściwie wiedzę (materiał). Instruktorzy nauczania w warunkach domowych (niektórzy są doświadczonymi nauczycielami) mogą pomóc rodzinom stworzyć program nauczania i upewnić się, że spełnia on standardy nauczania stanowego. Zwiększająca się możliwość nauczania na bieżąco w trybie on-line powoduje pojawienie się obaw dotyczących jakości, jak również braku kontaktów międzyludzkich i socjalizacji dzieci. Jednym ze sposobów socjalizacji jest tworzenie grup społecznych, aby edukacja nie odbywała się wyłącznie w domu dziecka. Takie grupy szkolno-domowe powinny obejmować dzieci w różnym wieku, dzięki czemu dzieci mające różne zainteresowania i zdolności mogą odnosić korzyści ze wzajemnych kontaktów i elastycznie wspólnie zdobywać wiedzę.

Kiedy u małego dziecka podejrzewa się lub stwierdza wybitne zdolności lub talenty, w rodzinie pojawiają się kwestie, które mają znaczący wpływ na jej dalsze funkcjonowanie. Rodzice mogą odczuwać narastającą presję zdefiniowania i dalszego rozwoju talentów swojego dziecka, przyjmując rolę nauczyciela, bez odpowiedniego przygotowania merytorycznego. Mogą czuć potrzebę bycia czynnymi orędownikami sprawy i „walki z sys-

temem”, aby dać swojemu dziecku dodatkową pomoc. Te dążenia do osiągnięcia sukcesu pochłaniają czas i mogą być powodem występowania dodatkowych napięć w rodzinie, zmniejszenia ilości czasu poświęcanego innym dzieciom czy przeznaczono na relacje małżeńskie. Rodzice mogą się różnić w odbiorze uzdolnień dziecka lub jego priorytetów oraz poświęcaniu czasu i zakresu pomocy członków rodziny w rozwijaniu uzdolnień dziecka. Jeden z rodziców może chcieć bliżej przebywać z dzieckiem, powodując występowanie napięć między dzieckiem a mniej zaangażowanym rodzicem.

Należy zwrócić szczególną uwagę na rozwój społeczny i emocjonalny dziecka. Biorąc pod uwagę czas i energię poświęconą na rozwój wyjątkowych uzdolnień u dziecka, rodzice mogą przekazywać swoje oczekiwania względem dziecka, które mogą wywierać na nie pewną presję. Jest to złożona sytuacja, na którą składa się duża wrażliwość i silna osobowość, często opisywane u utalentowanych dzieci. Innym możliwym problemem jest niemożność identyfikowania się szczególnie utalentowanych dzieci ze swoimi rówieśnikami albo z powodu braku rówieśników, którzy mają podobne zainteresowania, albo dlatego, że nie mają czasu na nieformalne kontakty i socjalizację z powodu nadmiernego obciążenia programem (rozwijania talentu). Te dzieci mogą stać się zbyt uzależnione od swoich rodziców, którzy mogą narzucać im zbyt dużo codziennych zajęć związanych w rozwoju talentu, zwalniając je ze zwykłych obowiązków i prac domowych, opóźniając w ten sposób rozwój zdolności organizacyjnych bardzo ważnych w rozwoju dziecka w okresie szkolnym.

Tak jak w przypadku wielu zagadnień rozwojowych i behawioralnych małych dzieci, rodzice często konsultują się z pediatrą w celu uzyskania wskazówek, w jaki sposób maksymalnie wykorzystać możliwości swojego dziecka. Pediatrzy muszą być przygotowani do tego, aby omówić najnow-

sze dane dotyczące utalentowanych i uzdolnionych dzieci, pamiętając o względnym braku badań naukowych i zgodności w kwestii takich fundamentalnych zagadnień, jak precyzyjna definicja szczególnych uzdolnień. Muszą być gotowi do zwrócenia uwagi na powszechnie występujące zjawisko „nierównomiernego rozwoju” dziecka w zakresie rozwoju poznawczego, socjalnego i emocjonalnego, i być świadomi, że uzdolnienie może być powiązane z zespołami: nadpobudliwości psychoruchowej z deficytem uwagi (ADHD), Aspergera, zaburzeniami opozycyjno-buntowniczymi i upośledzeniem w zakresie nauki. Optymalnym rozwiązaniem w celu ustalenia rozpoznania i stworzenia wszechstronnego postępowania jest stworzenie wielodyscyplinarnego zespołu, który pozwoli na określenie, jakie połączenie strategii postępowania (tj. behawioralnej, medycznej, edukacyjnej) będzie najskuteczniejsze w przypadku danego dziecka.

Pediatra powinien znać możliwości diagnostyczne, edukacyjne oraz interwencji behawioralnych dostępne w lokalnej społeczności i umieć omówić decyzje edukacyjne, takie jak np. wcześniejsze pójście do szkoły, nauka w domu czy programy rozszerzone. Bardzo ważny jest otwarty dialog dotyczący zagadnień wpływu społecznego i emocjonalnego na dziecko, funkcjonowania i dynamiki rodziny. Zagadnienia te należy stale korygować w miarę, jak dziecko przechodzi przez kolejne lata szkoły.

Źródła

- National Association for Gifted Children: www.nagc.org
- Center for Talented Youth–Johns Hopkins University: www.jhu.edu/gifted
- Talent Identification Program–Duke University: www.tip.duke.edu
- Center for Gifted Education Policy: www.apa.org/ed/cgep.html
- Neag Center for Gifted Education and Talent Development–University of Connecticut: www.gifted.uconn.edu

Komentarz

Dyskusja na temat opieki zdrowotnej w Stanach Zjednoczonych szeroko nagłaśnia fakt, że mimo dużych wydatków nie otrzymujemy najwyższej jakości usług. Niestety, to samo możemy powiedzieć o systemie edukacji. Na przykład Organization for Economic Cooperation & Development w swoim rankingu nauk w szkole średniej w Stanach Zjednoczonych umieściła na 18 miejscu spośród 36 uprzemysłowionych państw na świecie. Jeśli rozwój jest fundamentalnym końcowym

rezultatem dzieciństwa, to my z całą pewnością zawadzimy zbyt wiele naszych dzieci zarówno tych szczególnie uzdolnionych, jak i tych, które nimi nie są. Nic dziwnego, że dzieci żyjące w biedzie, szczególnie przynależące do mniejszości, które mają mniejsze szanse na dostęp do opieki medycznej na najwyższym poziomie, najprawdopodobniej cierpią również z powodu uzyskania niedostatecznego wykształcenia.

Henry M. Adam, MD
Redaktor działu W skrócie

Artykuł ukazał się oryginalnie w *Pediatrics in Review*, Vol. 32, No. 1, January 2010, p. 41: *The Gifted Child*, wydawanym przez American Academy of Pediatrics (AAP). Polska wersja publikowana przez Medical Tribune Polska. AAP i Medical Tribune Polska nie ponoszą odpowiedzialności za nieścisłości lub błędy w treści artykułu, w tym wynikające z tłumaczenia z angielskiego na polski. Ponadto AAP i Medical Tribune Polska nie popierają stosowania ani nie ręcą (bezpośrednio lub pośrednio) za jakość ani skuteczność jakichkolwiek produktów lub usług zawartych w publikowanych materiałach reklamowych. Reklamodawca nie ma wpływu na treść publikowanego artykułu.

Komentarz

Prof. dr hab. n. hum. Wiesława Limont,
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

W odpowiedzi na prośbę Redakcji o przybliżenie tematu możliwości kształcenia dzieci i uczniów zdolnych w Polsce, które byłoby jednocześnie komentarzem do artykułu „Uzdolnione dziecko”, postanowiłam nieco szerzej opracować informacje przydatne dla osób zainteresowanych problematyką z omawianego zakresu.

W Polsce rok 2011 został ogłoszony przez Ministerstwo Edukacji Narodowej jako Rok Odkrywania Talentów. Zainteresowanie dziećmi i uczniami zdolnymi w naszym kraju wyraźnie wzrosło w związku z wprowadzaniem zmianami w systemie oświaty i opieki nad osobami zdolnymi. Aby zdolności mogły się odpowiednio rozwijać, konieczne są odpowiednie ustawy oświatowe i zarządzenia pozwalające na realizację konkretnych programów wychowawczych i edukacyjnych.

Przeprowadzane reformy w systemie oświaty w Polsce oraz nowe ustawy umożliwiają kształcenie zdolnych uczniów. W artykule 1 ustawy z 7 września 1991 roku znajduje się zapis, że system oświaty zapewnia opiekę nad uczniami szczególnie uzdolnionymi przez umożliwienie realizowania indywidualnych programów nauczania oraz ukończenia szkoły każdego typu w skróconym czasie. Do tej ustawy dołączone są odpowiednie rozporządzenia i regulacje prawne: w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 19 grudnia 2001 roku w sprawie warunków i trybu udzielania zezwoleń na indywidualny program lub tok nauki oraz organizacji indywidualnego programu lub toku nauki, dokładnie wyjaśnione są warunki rozwijania szczególnych uzdolnień i zainteresowań ucznia przez dostosowanie zakresu treści i tempa uczenia się do jego indywidual-

nych potrzeb i możliwości. W dokumentach tych pisze się, że ważne jest wczesne rozpoznanie szczególnych zdolności, które wiążą się z koniecznością zapewnienia odpowiedniej opieki wychowawczej i edukacyjnej. W identyfikacji zdolności stosuje się dwa kryteria ich rozpoznawania, a mianowicie kryterium psychologiczne i psychopedagogiczne. Kryterium psychologiczne opiera się na badaniu poziomu inteligencji i zdolności kierunkowych ucznia oraz cech charakteru i osobowości. Z kolei kryterium psychopedagogiczne odwołuje się do widocznych rezultatów i osiągnięć w kształceniu. Obecnie Ministerstwo Edukacji Narodowej wprowadza zmiany w kształceniu specjalnym oraz poradnictwie i pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

W dokumentach opublikowanych w związku z tymi działaniami podtrzymywane są wszystkie zarządzenia ujęte we wcześniejszych dokumentach. Natomiast w towarzyszącym im przewodniku, zatytułowanym *Edukacja skuteczna, przyjazna i nowoczesna. Jak organizować edukację uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi?* wskazuje się między innymi na konieczność dokładnej obserwacji przez rodziców, nauczycieli i wychowawców przejawów zdolności dzieci. Do wyjaśnienia rodzajów zdolności w tym poradniku wykorzystano koncepcję inteligencji wielorakich Howarda Gardniera, która jest dobrze znana osobom zajmującym się wychowaniem i kształceniem dzieci i młodzieży. Koncepcja ta jest także przydatna do identyfikacji osób zdolnych (w tym także małych dzieci) w zakresie różnych zdolności, takich jak językowe, logiczno-matematyczne, wizualno-przestrzenne, kinestetyczne, muzyczne, interpersonalne, przyrodnicze, egzystencjalne i duchowe. Zgodnie

z tą koncepcją zdolności mają charakter wrodzony, a posiadany przez dzieci potencjał można zaobserwować nawet już w bardzo wczesnym okresie rozwoju.

Inteligencje wielorakie rozumiane są jako zdolności kierunkowe ujawniające się w rozwoju ontogenetycznym w różnym zachowaniu i reakcji dziecka na bodźce płynące ze środowiska i w preferencji określonej aktywności zabawowej. Każde dziecko ma konkretny profil inteligencji z jedną dominującą, którą można łatwo zidentyfikować w zachowaniu dziecka. Na przykład dzieci o dominującej inteligencji językowej dobrze rozumieją i płynnie posługują się językiem w mowie, a także szybko czytają ze zrozumieniem. Dzieci o dominującej inteligencji muzycznej posiadają zdolność rozpoznawania tonalności, wrażliwość na rytm, fakturę i barwę dźwięku, zdolność do odbierania, rozumienia i tworzenia utworów muzycznych. W zależności od ujawnianego rozwojowego profilu inteligencji wielorakich już na etapie przedszkolnym powinno się proponować dzieciom programy edukacyjno-wychowawcze uwzględniające ich swoiste, ale ciągle się zmieniające potrzeby edukacyjne.

W omawianym poradniku wskazuje się jednocześnie, że wychowawcy i nauczyciele mają nikłą orientację w zdolnościach swoich wychowanków, zatem zaleca się tworzenie punktów konsultacyjnych przy poradniach psychologiczno-pedagogicznych lub przy wybranych szkołach mających duży dorobek w pracy ze zdolnym uczniem.

Zgodnie z istniejącymi ustawami i zarządzeniami w Polsce małe dzieci wybitnie uzdolnione poznawczo mogą rozpocząć wcześniej naukę w szkole. Konieczne są w takich przypadkach badania psychologiczne związane z dojrzałością szkolną dziecka. Aktualnie w Polsce został przesunięty wiek dzieci rozpoczynających naukę w szkole na 6 r.ż., budząc wiele dyskusji i protestów rodziców. W tym miejscu warto wspomnieć, że w niektórych państwach UE dzieci rozpoczynają naukę w piątym roku życia.

Zdolnemu uczniowi przysługuje indywidualny tok kształcenia w zakresie jednego, kilku lub wszystkich obowiązkowych zajęć edukacyjnych. Indywidualny tok nauki przewiduje przyspieszoną promocję, a więc możliwość wcześniejszego ukończenia szkoły. Uczeń, który realizuje indywidualny tok nauki, może w ciągu roku szkolnego uczyć się zgodnie z programem nauczania z zakresu co najmniej dwu klas, być zwolniony z obowiązku uczestniczenia w zajęciach przewidzianych planem nauczania dla jego klasy, uczęszczać na wybrane zajęcia edukacyjne do klasy programowo wyższej, w tej lub innej szkole, w szkole wyższego stopnia albo realizować program we własnym zakresie, być klasyfikowany na podstawie egzaminu klasyfikacyjnego. W materiałach ministerialnych znajdują się również zalecenia do-

tyczące rozwiązań organizacyjnych, wskazuje się w nich na wspieranie rozwoju zdolnych uczniów przez ogólnopolski system stypendiów, olimpiad i konkursów.

W kształceniu uczniów zdolnych wykorzystuje się strategię przyspieszania i wzbogacenia kształcenia. Przyspieszenie związane jest z możliwością „przeskakiwania” klas, przerabiania materiału z dwóch klas w jednym roku. Przeskakiwanie klas stosowane jest na wcześniejszych etapach edukacji, nie zaleca się tej strategii w gimnazjach i liceach. Pozytywnym aspektem przyspieszenia kształcenia jest uniknięcie przez zdolne dziecko znużenia zbyt wolnym dla niego tempem uczenia się. Negatywny aspekt wiąże się z problemami funkcjonowania młodszego dziecka w środowisku starszych dzieci, a w konsekwencji braku możliwości rozwoju jego uzdolnień przywódczych, organizacyjnych i społecznych.

Drugą strategią wykorzystywaną w kształceniu zdolnych dzieci i uczniów jest wzbogacone kształcenie związane z dodatkowymi ofertami edukacyjnymi, które mogą dotyczyć materiału proponowanego wewnątrz lub poza szkołą (dotyczy to także przedszkola). Ta metoda jest powszechnie stosowana przez nauczycieli i rodziców w postaci dodatkowych zajęć, warsztatów, kół zainteresowań, uczestniczenia w zajęciach sportowych, artystycznych i innych.

Dzięki cytowanym powyżej ustawom i rozporządzeniom istnieje możliwość kształcenia zdolnych dzieci i uczniów w Polsce, jednak przeszkodą jest brak jasnej definicji zdolności oraz operacyjnych jej wskaźników. Brakuje także wyraźnych zapisów w zarządzeniach związanych z możliwościami finansowania edukacji dzieci i młodzieży uzdolnionej poznawczo. Zaskakujące jest, że w ustawodawstwie oświatowym nie dostrzega się problemu uczniów posiadających wybitne zdolności intelektualne. Powoduje to, że kształcenie dzieci i uczniów wybitnie zdolnych napotyka w praktyce znaczne problemy realizacyjne.

W Polsce od wielu lat istnieje możliwość kształcenia dzieci i młodzieży uzdolnionych kierunkowo w szkołach specjalistycznych na pierwszym i drugim etapie edukacyjnym. Do tego typu placówek należą szkoły muzyczne, artystyczne, a także klasy sportowe. Na trzecim etapie, w gimnazjum, do wymienionych szkół specjalistycznych, dochodzą także gimnazja plastyczne. W liceach kształcenie odbywa się w klasach profilowanych, pozwalających na uzyskanie odpowiednich kompetencji zgodnie z posiadanymi uzdolnieniami i zainteresowaniami, a także w liceach specjalistycznych pozwalających na kontynuowanie wcześniejszej edukacji w zakresie muzyki i plastyki. Prawo oświatowe umożliwia kształcenie dzieci w domu przez rodziców lub osoby specjalnie do tego zaangażowane, ale to rozwiązanie raczej nie jest wykorzystywane.

ciąg dalszy na str. 51